

Antonio Gramsci: *Historický materialismus a filosofie Benedetto Croceho*, Praha: Svoboda 1966, s. 117-121.

Položení otázky. Vytváření nových světových názorů (Weltanschauungen), které vyvolává v nebyvalé míře historická doba; toto vytváření se řídí filosoficky podle původních světových názorů (Weltanschauungen). Marx je také tvůrcem jednoho takového světového názoru (Weltanschauung). Ale jaké je k tomu stanovisko Iljičovo? Je jeho stanovisko prostě podřízeno a závislé na světovém názoru Marxově? Vysvětlení najdeme v samém marxismu jako vědě a akci.

Přechod od utopie k vědě a od vědy k akci. Ustavení řídicí třídy (to jest státu) se rovná vytvoření nového světového názoru (Weltauschaung). Jak máme rozumět slovům, že německý proletariát je dědicem německé klasické filosofie? Nechtěl tím Marx naznačit historickou úlohu své filosofie, která se stala teorií třídy, která se sama stala státem? Pro Iljiče se toto vsutku stalo na určitém území. Na jiném místě jsem zdůraznil filosofický dosah pojmu a faktu hegemonie, za který vděčíme Iljičovi. Uskutečnění hegemonie znamená skutečnou kritiku filosofie, její skutečnou dialektiku. Srovnaj to, co píše Graziadei⁴³ v úvodě ke své knize Cena a nadcena (Prezzo e Soprapprezzo): pokládá Marxe za jednoho z velkých vědců. To je však zásadní omyl: žádný z druhých vědců nevytvořil tak originální a celistvý názor na svět. Marx zahajuje ze stanoviska intelektuálního historickou dobu, která pravděpodobně potrvá několik století, dokud nezmizí politická společnost a místo ní nenastoupí společnost řízená. Pak teprve bude jeho světový názor překonán (pojem nutnosti, který bude překonán pojmem svobody).¹

Dělat paralelu mezi Marxem a Iljičem, abychom dostali nějakou hierarchii, je hloupé a zbytečné: každý z nich je výrazem dvou etap: vědy — akce, které jsou zároveň homogenní a heterogenní.

Zrovna tak by bylo absurdní ze stanoviska historického dělat paralelu mezi Kristem a svatým Pavlem. Kristův světový názor (Weltanschauung) — svatý Pavel-organizátor akce, rozšíření tohoto světového názoru; oba jsou stejně nutní, a proto mají stejnou historickou důležitost. Křesťanství by se mohlo ze stanoviska historického nazývat pavlovským křesťanstvím; to by byl pro ně nejpřesnější název (jen víra v Kristovo božství tomu zabránila, ale tato víra je sama o sobě jen prvkem historickým, a nikoli teoretickým).

Metodické otázky. Jestliže chceme prozkoumat, jak vznikl nějaký světový názor, který jeho zakladatel řadně nevyložil (jeho hlavní podstatu nesmíme hledat v každém jednotlivém spisku nebo i v celé řadě spisů, ale v celém vývoji jeho intelektuální práce, ve které jsou obsaženy jednotlivé prvky jeho názoru), je nejprve třeba přesné filologické práce, prováděné s neobyčejnou přesností a vědeckou svědomitostí, duševní poctivostí, beze všech předsudků a bez apriorních stanovisek. Nejprve je nutno rekonstruovat proces historického vývoje myslitele, kterého studujeme, abychom mohli u něho zjistit prvky, které se v jeho díle staly stálými a „permanentními“, to jest které autor pokládal za vlastní myšlenku odlišnou a vyplývající z materiálu, který předtím prostudoval a který ho pobádal k práci; jen tyto prvky jsou základními kameny jeho vývojového procesu. Tento výběr se může dít po etapách více méně dlouhých, jak vyplývá z vnitřní povahy a nejen z vnějších informací (těch možno samozřejmě také použít), takže dojdeme k zjištění celé řady doplňkových rysů, to jest vedlejších názorů a teorií, pro které mohl mít myslitel v určitém okamžiku určité sympatie, až je nakonec prozatímně přijal a upotřebil pro svou kritickou a tvůrčí historickou a vědeckou práci.

Každý badatel zná ze své zkušenosti, že každá nová teorie, která se určitou dobu studuje „s heroickým zaujetím“⁴⁴ (to jest když se studuje z osobního zájmu, a ne snad jen z pouhé vnější zvědavosti), zvláště

¹ Graziadei je ve srovnání s monsignorem Olgiatim zaostalý; neboť tento ve svém svazečku o Marxovi nenachází jiné vhodnější srovnání než s Ježíšem Kristem; toto srovnání je pro tohoto preláta vrcholem ústupku, protože věří v božskou podstatu Kristovu.

když jde o mladého člověka, sama sebou zvládne a zmocní se celé jeho osobnosti; její vliv je ovšem omezen teorií, která se studuje později, až nastane kritická rovnováha mezi těmi dvěma teoriemi; pak teprve možno studovat důkladně a nepodlehout hned kouzlu systému a autora, kterého studujeme. Tyto poznámky jsou platné tím spíše, čím je myslitel, kterého studujeme, impulzivnější a polemičtější a čím má méně systematickosti, nebo když jde o osobnost, u které je teoretická a praktická činnost nerozlučně spojená, nebo o povahu, která se neustále vyvíjí a stále se mění a která si velmi váží sebekritiky, kterou provádí nemilosrdně a důsledně.

Za těchto předpokladů nutno pracovat podle těchto zásad: nejprve nutno vypracovat 1. životopis, týkající se nejen jeho praktické činnosti, ale zvláště jeho činnosti duševní; 2. seznam všech děl, i těch nejméně důležitých, v chronologickém pořádku a rozdělení podle vnitřních hledisek: nutno rozlišovat díla mládí, díla zralého věku a díla, ve kterých se už uplatňuje nový způsob myšlení a nové pojetí života a světa. Vyhledání k leitmotivu vývojového rytmu myšlení musí se pokládat za důležitější než jednotlivá náhodná tvrzení a izolované aforismy.

Tato předběžná práce pak umožní další bádání. Při zkoumání děl určitého autora nutno kromě toho rozeznávat ta díla, která ukončil a uveřejnil; ta, která zůstala nevydána, protože nebyla ukončena; a konečně ta, která vydal nějaký jeho přítel nebo žák, a to po určité revizi a úpravě, po zkrácení atd., nebo při kterých aktivně spolupůsobil vydavatel. Je jasné, že na obsah těchto posmrtných děl nutno pohlížet s určitou rezervou a opatrností, protože je nelze pokládat za definitivní, nýbrž jen za materiál, který nutno teprve zpracovat, tedy za materiál prozatímní; nelze vyloučit, že tato díla, zvláště jestliže na nich autor dlouho pracoval, a přece se neodhodlal je dokončit, autor tedy částečně nebo zcela neschválil a nepokládal za uspokojivá.

V případě zakladatele filosofie praxe je možno v jeho díle rozeznávat: 1. díla, která přímo autor uveřejnil; mezi ta náleží všeobecně řečeno nejen ta díla, která dal on osobně do tisku, ale také ta, která byla „uveřejněna“ a dána autorem do oběhu v jakékoli formě, jako dopisy, oběžníky atd. (typickým příkladem pro to jsou jeho Poznámky ke gotajskému programu a soubor jeho dopisů); 2. díla, která nebyla otištěna přímo autorem, nýbrž jinými vydavateli, to jsou díla posmrtná; bylo by vhodné mít od těchto děl kritické vydání (to se právě připravuje) nebo alespoň přesný popis originálního textu pořízený podle vědeckých zásad.

Jedna i druhá skupina děl by měla být zrekonstruována podle chronologicko-kritických období tak, aby bylo možno je řádně porovnat, a to nejen mechanicky a libovolně.

Také by se měly podrobně prostudovat a analyzovat materiály, které autor shromáždil k dílům, které později sám vydal. Z tohoto studia by aspoň vplynuly zásady a kritéria, podle kterých by se dala posoudit spolehlivost redakcí ostatních posmrtných děl. Čím více se liší materiál shromážděný autorem k přípravě děl, které autor skutečně vydal, od definitivního textu, který později pořídil sám autor, tím méně je spolehlivá redakce téhož materiálu, kterou provedl někdo jiný. Dílo nesmí být nikdy ztotožněno s hrubým materiálem, který byl předem shromážděn; vždyť vlastní podstatu skutečného díla tvoří definitivní výběr materiálu, uspořádání jeho složek, větší nebo menší důraz na ten či onen prvek shromážděného materiálu.

Také studium dopisů se musí provádět obezřetně: ojedinělé tvrzení, které najdeme v dopise, by možná neobstálo v knize. Stylistická živost dopisů je sice často umělecky působivější než střízlivější a vyváženější styl knižní, ale postrádá často pádnosti; v dopisech se kromě toho častěji nacházejí, podobně jako je tomu v pronesených řečech a rozhovorech, logické omyly; rychlejší myšlení je zde často na újmu solidnosti.

Jen v druhé řadě, to jest ve zkoumání originálních a novátorských myšlenek se přispěje k ozřejvení autora. Tak se aspoň v principu musí z metodického hlediska položit otázka, zda existuje totožnost mezi oběma zakladateli filosofie praxe.⁴⁵ Tvrzení jednoho i druhého, že se ztotožňují, platí jen pro dané téma. Také fakt, že jeden napsal několik kapitol pro knihu, kterou vydal druhý, není nevyvratitelným důkazem toho, že je nutno celou knihu považovat za výsledek naprosté shody v jejich

míněních. Nesmí se podceňovat příspěvek druhého, ale nesmí se také ztotožňovat jeden s druhým a nesmí se myslet, že všechno, čím druhý přispěl do knihy prvního, je naprosto autentické a bez cizích vlivů. Je jisto, že druhý osvědčil naprostou nezištnost a nedostatek ješitnosti, jedinečnou v dějinách literatury; ale o to nejde, jako nejde o to uvádět v pochybnost naprostou poctivost druhého. Jde o to, že druhý není první, a že jestliže chceme znát prvního, musíme ho hledat zvláště v jeho autentických dílech, které sám vydal. Z tohoto pozorování vyplývá několik poznámek týkajících se metody zkoumání a několik údajů nutných pro souběžné bádání. Například jakou cenu má kniha Rudolfa Mondolfa⁴⁶ o Historickém materialismu Bedřicha Engelse, kterou vydal roku 1912 Formiggiani? Sorel⁴⁷ v jednom dopise Crocemu vyslovuje pochybnost o tom, že je vůbec možné tuto věc prozkoumat, protože Engelsova originálnost prý byla nepatrná; přitom často opakuje, že nesmíme zaměňovat jednoho zakladatele filosofie praxe za druhého. Nehledíc na otázku, kterou položil Sorel, zdá se, že protože se tvrdí (totiž jen předpokládá), že druhý z našich dvou přátel nevynikal velkou teoretickou schopností (nebo aspoň byl závislý na prvním), je nutno zjistit, kdo měl první tuto originální myšlenku atd. Ve skutečnosti se nikdy toto v literatuře nezkoumalo (kromě Mondolfa, který tak učinil ve své knize); naopak se výklady druhého, z nichž některé jsou relativně systematické dávají do popředí jako autentický pramen. Proto, jak se zdá, je Mondolfova kniha velmi užitečná, protože alespoň naznačuje směr, kterým se má brát toto studium.